

DAVID JAVALOYAS MOLINA JOAN FORNÉS BISQUERRA TOMEU SALVÀ SIMONET MARIA LLINÀS
RIERA FRANCISCA TORRES ORELL MIQUEL ÀNGEL SASTRE MIQUEL ÀNGEL CAU MARGARITA
ORFILA MARÍA ESTHER CHÁVEZ EUGÈNIA SITJES I VILARÓ M. MAGDALENA ESTARELLAS ORDINAS
JOSEP MERINO SANTISTEBAN MARGALIDA MUNAR GRIMALT MAGDALENA SALAS BURGUERA
DAMIÀ RAMIS BERARD MANEL CALVO TRIAS CARLOS QUINTANA ABRAHAM VICTOR GUERRERO
AYUSO JOAN CARLES LLADÓ CAPÓ GABRIEL PONS I HOMAR BEATRIZ PALOMAR PUEBLA MATEU
RIERA RULLAN SILVIA ALCAIDE GONZÁLEZ ALBERT MARTÍN MENÉNDEZ NÚRIA MARTINEZ
RENGEL MANUEL IZAGUIRRE LACOSTE JOAN SANTOLARIA SARABIA MYRIAM SECO ÁLVAREZ

1ª TROBADA D'ARQUEÒLEGS DE LES ILLES BALEARS

MANACOR, 15 I 16 DE SETEMBRE DE 2006

MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR

Consell de
Mallorca

■ Departament de Cultura i Patrimoni

**I TROBADA D'ARQUÒLEGS DE LES ILLES BALEARS
REALITZADA AL MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR**

COORDINACIÓ

Magdalena Salas Burguera

ORGANITZACIÓ

Secció d'Arqueologia del Col·legi de Llicenciats en
Filosofia i Lletres i Ciències de les Illes Balears

ASESORAMENT LINGÜÍSTIC

Servei Lingüístic del Consell de Mallorca

EDITA

Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca

DISSENY

DE-EME

IMPRÈS A

Imprenta Homar

DIPÒSIT LEGAL

PM1425-2009

ISBN

978-84-692-3812-7

INDEX

01

Breu aproximació al coneixement del jaciment de Closos de Son Gaià (Portocolom)

D. JAVALOYAS, J. FORNÉS, T. SALVÀ 11

02

La carta de risc arqueològic del conjunt històric de Palma

M. LLINÀS, F. TORRES 19

03

Intervencions arqueològiques a la finca de Santa Anna de Can Costa (Pollentia) cinquanta-tres anys després: el redescobriments d'una cisterna

M.À. SASTRE, M.À. CAU, M. ORFILA, M.E. CHÁVEZ, 23

04

Sistemes hidràulics i assentaments andalusins a la partida de Manacor

E. SITJES 35

05

Noves aportacions de l'arqueologia urbana al traçat de la síquia de la Vila i de les murades de Palma

M.M. ESTARELLAS, J. MERINO 47

06

El projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment talaiòtic de s'Hospitalet Vell (Manacor)

M. MUNAR, M. SALAS, D. RAMIS, 55

07

Territori i intercanvi: la influència púnica en la comunitat talaiòtica del puig de sa Morisca (Calvià)

M. CALVO, C. QUINTANA, V. GUERRERO 63

08

El control arqueològic de la carretera de Palma-Manacor (Ma-15) amb motiu del desdoblament: els jaciments talaiòtics

J.C. LLADÓ 75

09

Excavacions arqueològiques al poblat prehistòric des Pou Celat (Porreres): alguns elements d'interès

G. PONS 89

10

La ceràmica posttalaiòtica del poblat de Son Fornés (Montuïri): documentació i anàlisi dels canvis en la producció de terrissa entre c. 450-250 a. de la n. e.

B. PALOMAR 99

11

El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor): projecte de revisió i d'adequació

M. RIERA, M. SALAS, M. MUNAR, S. ALCAIDE, M. À. CAU 111

12

Metodologia dels treballs de prospecció i de control arqueològic del dragatge de sa Bassa Nova (Portocolom)

A. MARTÍN, N. MARTÍNEZ, M. IZAGUIRRE, M. RIERA, J. SANTOLARIA, M. SECO 121

08

El control arqueològic de la carretera de Palma-Manacor (Ma-15) amb motiu del desdoblament: els jaciments talaiòtics

Joan Carles Lladó Capó

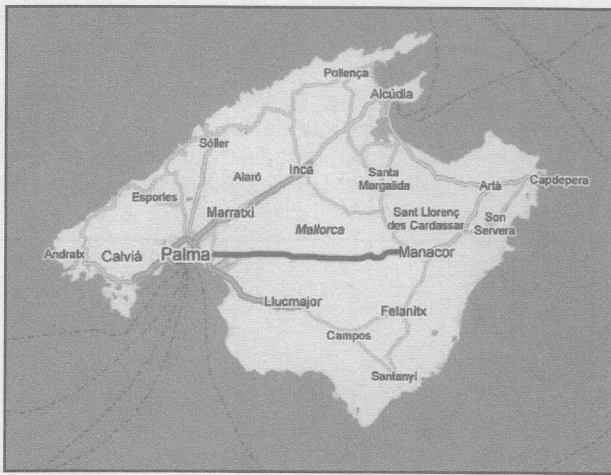

Figura 1. Ubicació de l'obra pública.

Introducció

Amb motiu de la I Trobada d'Arqueòlegs de Mallorca, que es va fer a Manacor el setembre del 2006, se'm proposà presentar-hi una petita exposició en què explicàs, d'una manera resumida, totes les actuacions dutes a terme en el control arqueològic de les obres de desdoblament de la carretera de Palma-Manacor (Ma-15) els anys 2005 i 2006 (figura 1).

Aquestes actuacions de control arqueològic es desenvoluparen sobre uns deu elements patrimonials diferents, com ara creus, fites, molins i, per descomptat, jaciments arqueològics. Com a resultat de les actuacions, s'ha obtingut una gran quantitat de materials, que es troben actualment en estudi. Així, aquest article es converteix en un resum general de les actuacions, però amb unes pinzellades més específiques sobre els jaciments on s'han dut a terme intervencions.

Aquests jaciments catalogats corresponen a una cova funerària talaiòtica localitzada a Montuïri i a dos nuclis de la mateixa cultura a Vilafranca de Bonany. Serà sobre aquests que es podran exposar unes breus observacions sobre les diverses estructures i el material que s'hi han trobat.

Actuacions realitzades

En el traçat d'uns 42 km que comprèn el desdoblament de la carretera de Palma-Manacor, des del camí de la Síquia fins a l'entrada a la localitat de Manacor, s'han fet una desena d'actuacions sobre elements patrimonials de molt diversa índole (figura 2). Aquests elements comprenen des de jaciments arqueològics fins a creus de terme, fites, molins, aljubs, sistemes hidràulics, etc. Tots han rebut algun tipus d'acció i, fins i tot, en el moment de redactar aquest article diversos encara es troben en fase de restauració.

N'és un exemple clar la creu de terme coneguda com la creu de Xorrigo o creu de sa Garriga (figura 3). Aquest bé d'interès cultural (BIC), inventariat amb el número 122 del Catàleg del municipi d'Algaida, és una creu de camí, elaborada amb pedra de marès i amb una base de tres prismes octogonals, que són els tres escalons on s'assenta la columna o fust cilíndric, que és rematat a la part elevada amb una creu florida. Es va fer una restauració total d'aquest BIC, que es pot datar entre els segles XVIII i XIX, mentre s'espera una resolució sobre una nova ubicació on pugui continuar exercint la funcionalitat original, que és delimitar els municipis de Palma i Algaida.

Un altre exemple n'és el sistema hidràulic de Son Comelles (figura 2, núm. 5), que és un complex conjunt hidràulic, compost per una canalització subterrània amb quatre pous d'aireig i una conducció exterior, la qual sembla lligada al pou que es localitza a les cases i que alimenta l'aljub. A l'altre lateral del vial es troben restes d'una sènia d'aigua i d'un possible molí d'aigua. En fer els vials nous es proposà protegir aquests elements mitjançant uns murs de seguretat, que han envoltat cada pou d'aireig per protegir-lo dels danys que se li poguessin ocasionar tant en la realització de la carretera com en l'ús posterior, i amb efectes també en les conseqüents filtracions d'aigua.

Tampoc no vull oblidar-me ni de l'aljub de l'establiment anomenat S'Hostal des Pla (figura 2, núm. 1-3), localitzat al terme de Palma, ni tampoc del molí d'aigua que es troba al centre de control de la carretera, situat al municipi d'Algaida. Aquests dos elements típics del paisatge mallorquí s'han vist afectats per sengles projectes de restauració i consolidació. Destaca, sobretot, el projecte del molí, ja que s'adequarà per a futures visites i per a la interpretació posterior, de manera que s'in-

clourà dins l'ampli ventall de molins visitables que ofereix la Unitat d'Educació Ambiental del Departament de Medi Ambient i Natura del Consell de Mallorca.

De totes les intervencions que es proposaren en el projecte de les actuacions arqueològiques, es poden ressaltar els tres projectes d'excavacions d'«urgència» que es feren i que corresponen al nucli central d'aquest article. Aquests projectes se centraren a fer un conjunt de rases i de sondatges als terrenys protegits dels jaciments catalogats esmentats, que es veurien afectats per la realització dels vials o les obres adscrits al projecte de desdoblament. Aquests jaciments són els següents:

- Pou de sa Cova (Montuïri), que es donava per desaparegut en el Catàleg de Montuïri, a pesar que apareix en el Catàleg de monuments prehistòrics i protohistòrics de l'illa de Mallorca (02.C.0778) (figura 2, núm. 4).
- Turó d'en Boleto (Vilafranca de Bonany), catalogat amb les sigles VIL 012 (figura 2, núm. 6).
- Es Caperó, localitzat en aquest mateix municipi i inventariat amb les sigles VIL 006 (figura 2, núm. 7).

Els dos primers centraran la redacció de la resta de l'article. Tanmateix, el jaciment des Caperó no es pot deixar d'esmentar, ja que part del terreny protegit es veié afectat per les obres viàries. Aquest jaciment es localitza al municipi de Vilafranca de Bonany, just al punt quilomètric 43,7 de la carretera de Manacor en direcció a aquesta localitat, al lateral dret, en una cota de nivell de 57 m.

Està integrat per uns terrenys elevats que envolten les cases de la possessió, amb una extensió màxima de 17.605 m², dins els quals destaca un mur construït possiblement mitjançant l'aprofitament d'alguna estructura anterior. Aquest mur, que té una direcció NE-SO, amb una alçària aproximada d'1,80 m i una prolongació d'uns 25 m, tanca una àrea superior amb una gran clapa ceràmica, on es poden identificar restes ceràmiques talaiòtiques, púniques, romanes, etc. Aquesta troballa contradia la informació del Catàleg arqueològic d'aquest municipi, ja que no s'hi fa cap tipus de menció a la localització d'una gran superfície amb restes de ceràmica.

Després d'haver fet les diverses rases proposades en el projecte d'intervenció, es documentà una àrea negativa arqueològicament, propera a la carretera, però on es pogueren descobrir les restes d'un molí de mà, entre la gran quantitat de material que formaven les parets seques que delimitaven les parcel·les de la finca. Aquest molí, que es troba en un estat una mica defectuós, té unes mides d'uns 18 cm per uns 12 cm, i una secció còncava, tan característica d'aquests materials lítics.

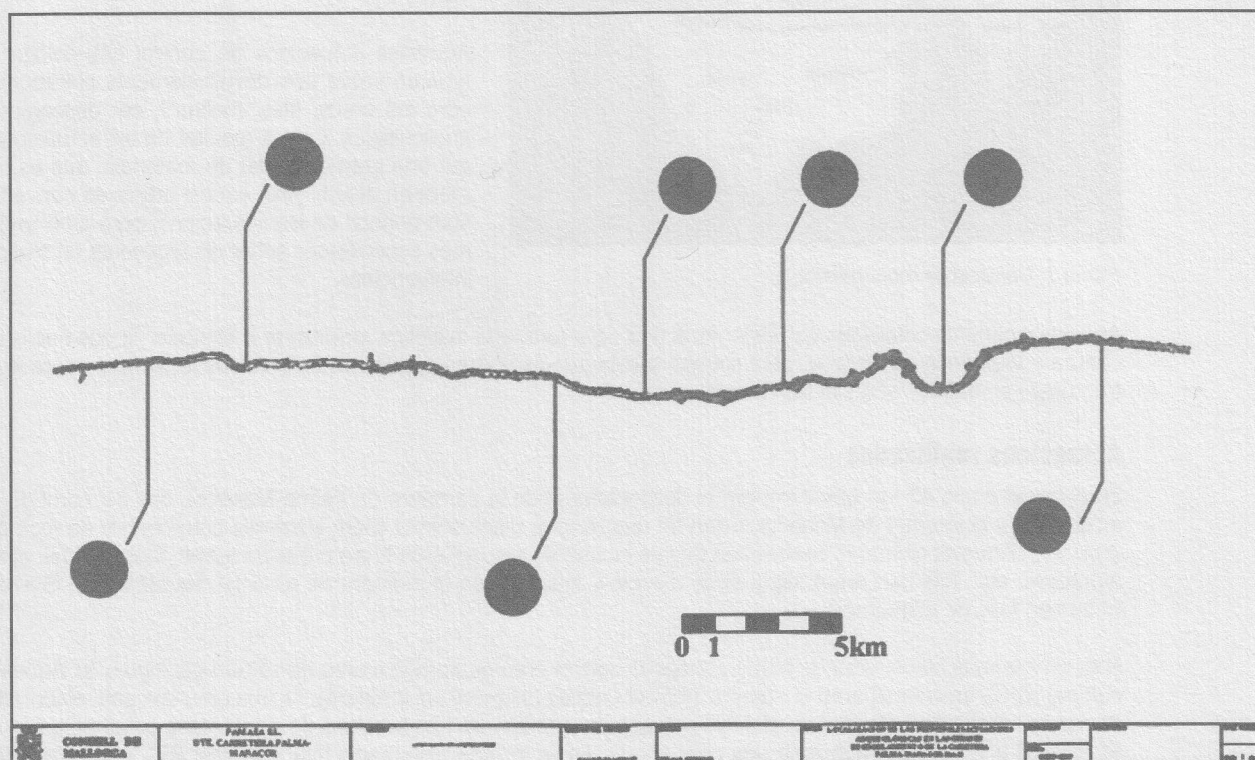

Figura 2. Localització de les actuacions arqueològiques.

Pou de sa Cova

Localització i descripció

Aquesta cova artificial talaiòtica d'enterrament està situada dins el terme municipal de Montuïri (Mallorca), el qual pertany al Pla de Mallorca, ubicat al centre de l'illa i amb una extensió de 40,39 km². El nucli urbà s'aixeca damunt un turó (178 m), per on passa la carretera de Manacor.

Aquest element patrimonial (30/25), que, com hem comentat abans, es donava per desaparegut en el Catàleg municipal, es localitza al punt quilomètric 28,8, al lateral esquerre seguint la direcció cap a Manacor, molt a prop de l'enllaç sud del

nucli de població, just davall l'aparcament privat d'un famós restaurant de la localitat. És situat en un dels laterals del turó on s'ubica el nucli urbà, proper a altres coves d'enterrament, com la cova d'en Xorri, exactament a la depressió que separa dos tossals, aprofitada per construir el vial de trànsit. En el moment que es trobà, fou localitzat darrere un habitatge unifamiliar (actualment demolit) que descansava damunt l'àrea del jaciment i que l'afectava en gran part, tant en la planta com en l'alçat. Aquest espai patrimonial s'utilitzava com a zona d'emmagatzematge i de refugi d'animals. Als voltants, es localitzen altres elements patrimonials catalogats, com la cova esmentada, un pou i un conjunt de sínies d'aigua.

La cova artificial, que es conservava en el moment d'iniciar els treballs arqueològics, es pot descriure com una sala de planta aproximadament circular, amb una amplària màxima d'uns 11 m i amb una volta que s'aixeca fins a uns 2,5 m, recolzada en dues columnes circulars ubicades a l'àrea total seguint un mateix eix. A pesar que els laterals de la cova estan plens d'esquerdes, característica pròpia de gairebé totes aquestes estructures d'enterrament, i que en el marge SO es troba una cavitat aprofitada per ubicar-hi un criador d'animals, es pot calcular que ocupa una àrea propera als 87 m². A causa de les actuacions humanes tant a l'interior com a l'exterior, es poden observar modificacions del terra i de les dimensions, i s'identifiquen porcions de les antigues parets de la caverna als flancs SO i E. Queda, però, totalment irrecognoscible la ubicació de la porta d'accés, ja que les modificacions contemporànies havien conduït a fer-hi un accés modern.

Fins i tot amb totes aquestes deficiències en l'estructura, podem catalogar aquesta cova dins els recintes funeraris clàssics emmarcats en la fase «talaiòtic II».¹ En aquest moment la major part de l'arquitectura funerària es feia mitjançant l'ús de coves artificials o modelades (encara que algunes són naturals), amb passadissos ciclopis i amb una gran varietat de plantes, com sa Cova Monja, Son Cresta, es Forn, etc.

Excavació

Entre mitjan 2005 i el començament del 2006 es dugueren a terme les actuacions previstes en el projecte que aprovà la Comissió de Patrimoni del Consell de Mallorca, centrades en dues fases diferents: el desmantellament de les estructures antròpiques contemporànies, que desvirtualitzaven el jaciment, i l'excavació d'una de rasa amb una longitud d'uns 10 m, incloent-hi una àrea d'uns 96 m².

Gràcies a aquestes accions, es pogué observar un conjunt d'estructures que no es coneixia, com la base tallada d'una altra columna, una part de l'amplària original de la cova, les restes d'un mur reaprofitades en els fonaments contemporanis i una nova cavitat, allargada i més profunda, totalment reblerta de material. Quan es localitzà aquesta nova estructura, es buidà fins que s'hi trobà, dins un estrat, una part de restes humanes, amb els seus aixovars. Aquest fet va fer que es començàs a delimitar l'àrea d'aquestes restes i a documentar-les exhaustivament. Ara bé, a causa de l'avançament de les obres, s'ensorrà una part de la cova afectada pel desdoblament, punt on es perjudicà la nova gruta inferior. Com a mesura de protecció, es construí una volta artificial per salvaguardar les restes i per poder-ne fer una excavació en el futur.

Estructures

Gràcies a les actuacions arqueològiques s'ha pogut documentar una sèrie de noves estructures que configuren el jaciment (figura 3).

La primera troballa és una gran part de l'espai original de la cova, que circumscriu una àrea total d'uns 180 m², on es localitzen les restes d'una altra columna tallada en la roca, d'uns 2 m de diàmetre, que segueix el mateix eix que la resta; els vestigis d'un mur megalític d'1,5 m de llarg, amb una orientació NE-SO i amb una canalització enllosada d'uns 4 m, amb una inclinació cap al sud i que desemboca, possiblement, al torrent adjacent. Totes aquestes estructures es trobaven amortitzades en els fonaments de l'habitatge que hi havia adossat a la cova.

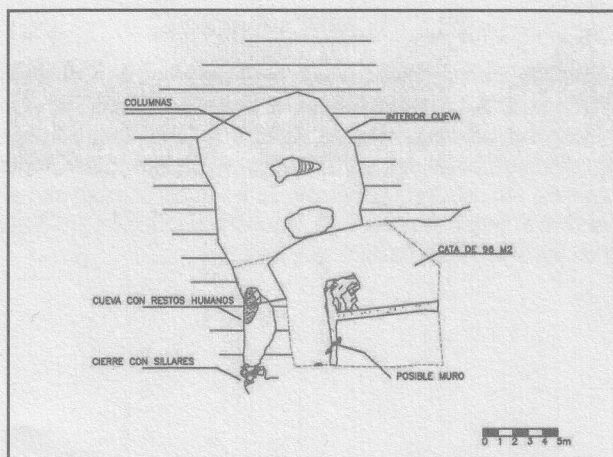

Figura 3. Planimetria del Pou de sa Cova.

La segona troballa es produí en desmuntar la soll que hi havia en un lateral de l'interior de la cova. Sota el paviment, aparegué una obertura d'1,20 m x 95 cm, totalment reblerta de material i on, després del buidatge, es pogué començar a apreciar una nova sala. Aquesta sala té unes mides de 5,18 m x 2,15 m, de manera que forma una àrea de 8,32 m², on es trobà un espai d'1,50 m² format per restes d'enterraments, totalment desordenades, i tancat a la part meridional per una filera de carreus d'uns 90 cm d'ample.

D'aquests enterraments s'ha pogut extreure la hipòtesi que s'enquadren culturalment i temporalment en la darrera fase de l'època talaiòtica, gràcies a les poques restes que s'han pogut recuperar. Ara bé, no s'ha pogut documentar de manera exhaustiva si el dipòsit era secundari o fruit d'una neteja de la primera sala en un moment contemporani, o bé si tingué un únic moment d'ocupació o si potser fou utilitzat en diverses etapes històriques.

¹ M. Fernández-Miranda (1978), *Secuencia cultural de la prehistoria de Mallorca*, Madrid, Instituto Español de Prehistoria (Biblioteca Praehistorica Hispana; 15); J. Aramburu-Zavala, (1998), *El patrón de asentamiento de la cultura talaiòtica de Mallorca*, Palma, El Tall.

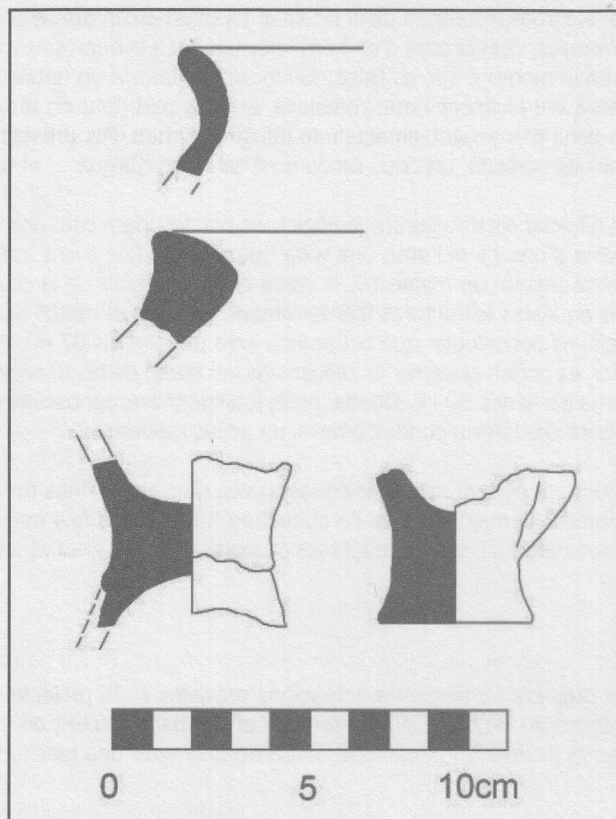

Figura 8. Ceràmiques talaiòtiques.

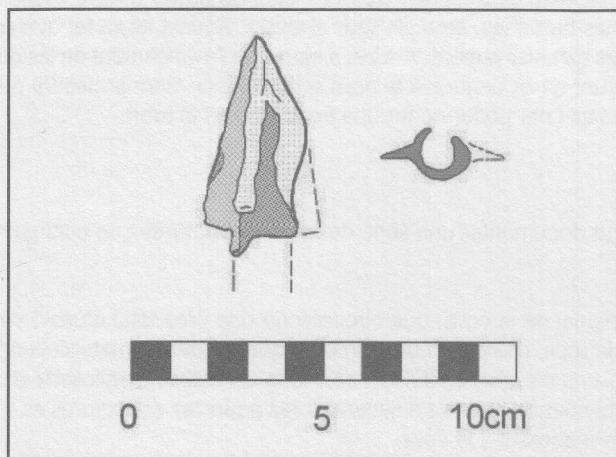

Figura 11. Punta de llança tubular trobada al Pou de sa Cova

Aquest element metàl·lic és una punta de llança amb l'emmanegament tubular, molt deteriorada, amb alerons triangulars marcats, amb la base recta i l'extrem inferior amb el tub trencat. La matriu tubular és llarga, encara que no sembla que ocupi tot la fulla. Les mides conservades són: 54 mm de longitud, amplada màxima de 21 mm (en la reconstrucció arriba a una amplada màxima d'uns 27 mm, aproximadament) i diàmetre basal del tub d'11 mm. Hi podem trobar materials similars a les restes de sa Talaia Joana, Son Maimó, Rafal Cogolles, etc., els trets principals de les quals consisteixen a tenir una fulla més o menys triangular i una matriu tubular que discorre al llarg d'aquesta fulla. Aquesta producció s'emmarca, així, a partir dels segles VIII-VII aC, quan en proliferen multitud de variants locals bastant singulars.⁶

Després d'eliminar la volta d'aquesta sala, se'n pogué certificar la planta allargada, amb un estrenyiment a la part meridional. En aquesta part apareix reblerta per les restes d'un mur de carreus que tanquen aquest espai i que el delimiten d'un de posterior que no es pogué documentar, ja que es localitzava sota l'antic traçat de la carretera. Així, no s'evidenciava l'existència d'una altra possible sala o de l'entrada original a aquesta.

A causa d'aquestes obres i de la construcció d'una nova volta de protecció, es detingueren les activitats arqueològiques en aquest jaciment i se'n impediren la total excavació i l'estudi científic.

Materials

Com hem indicat abans, els materials recuperats d'aquest jaciment estan en estudi actualment, encara que podem avançar algunes indicacions sobre algunes restes que aparegueren en el context dels enterraments.

Ceràmica

S'han recuperat diversos fragments ceràmics d'una possible olleta de cos globular (forma X),² amb la vorera oberta o divergent corbada, la base plana i l'ansa anular o ovalada. Aquesta forma pot coincidir amb la tipologia X de Pons Homar (A o B, tot i que és difícil precisar-ho, ja que sols se n'han recuperat fragments),³ que ja se circumscriu a un possible ús funerari i amb una datació no anterior al segle IV aC, amb la major esplendor en els segles III-II aC. Ceràmiques semblants aparegueren a les coves de Son Julià, es Antigors, Son Oms, sa Cova Monja, etc. (figura 8).

Una altra resta ceràmica és un fragment de ceràmica grisa eivissenca que no es pot adscriure a cap forma concreta, però que ens orienta cronològicament cap al segle II aC, ja que n'és el moment més important de difusió, que perdura en els primers decennis del segle I aC.⁴

Metall

Totalment barrejada amb la resta de materials que formen la unitat estratigràfica on es troben les restes humanes, es localitzà una punta de llança de bronze bastant característica dels enterraments de la fase «talaiòtic II» de Fernández-Miranda⁵ (figura 11).

² M. Calvo et al. (2000), La ceràmica prehistòrica a mano: Una propuesta para su estudio, Palma, El Tall.

³ G. Pons Homar (1991), Les ceràmiques d'imitació al talaiòtic final, Palma, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports (Quaderns de Ca la Gran Cristiana; 10), p. 24.

⁴ M. Beltran (1990), Guía de la ceràmica romana, Saragossa, Libros Pórtico, p. 41.

⁵ M. Fernández-Miranda (1978).

⁶ G. Delibes i M. Fernández-Miranda (1988), Armas y utensilios de bronce en la Prehistoria de las Islas Baleares, Valladolid, Universidad de Valladolid (Studia Archaeologica; 78), p. 100.

Aquests detalls, com el tall horitzontal dels alerons a la base, es poden rastrejar en armes del darrer bronze i del primer ferro de la península Italiana⁷ i consoliden la teoria de Fernández-Miranda.⁸

«La realidad es que estas armas, que genéricamente denominan lanzas, al margen de su tamaño, cuyos rasgos principales estriban en tener una hoja más o menos triangular y una matriz tubular que discurre a lo largo de aquélla, fueron muy comunes en el archipiélago, estando representadas de forma especialmente abundante en los ajuares funerarios del Talayótico II.»

Restes òssies

Les restes humanes que s'han extret de l'interior de la cova es troben en estudi, de manera que en l'actualitat és impossible fer-ne una menció més específica.

Encara que no es trobà cap capa de calç a l'estrat arqueològic on s'ubiquen aquestes restes, no podem descartar que en alguns ossos quedin restes d'aquest procés tan característic dels ritus funeraris del període cultural en què s'enquadren. Se n'ha de destacar la deposició secundària i de forma totalment regirada, cosa que ens indica la possibilitat que fossin llançats a l'actual ubicació des de la sala superior.

Turó d'en Boletó

Localització i descripció

El turó d'en Boletó, catalogat amb la sigla VIL 012, es troba situat dins el terme municipal de Vilafranca de Bonany. Aquest municipi pertany a la comarca del Pla de Mallorca i es caracteritza per una escassa diversitat paisatgística, en què predominen les planes. Té una extensió de 22,99 km² i limita amb els termes de Manacor, Petra, Sant Joan, Porreres i Felanitx.

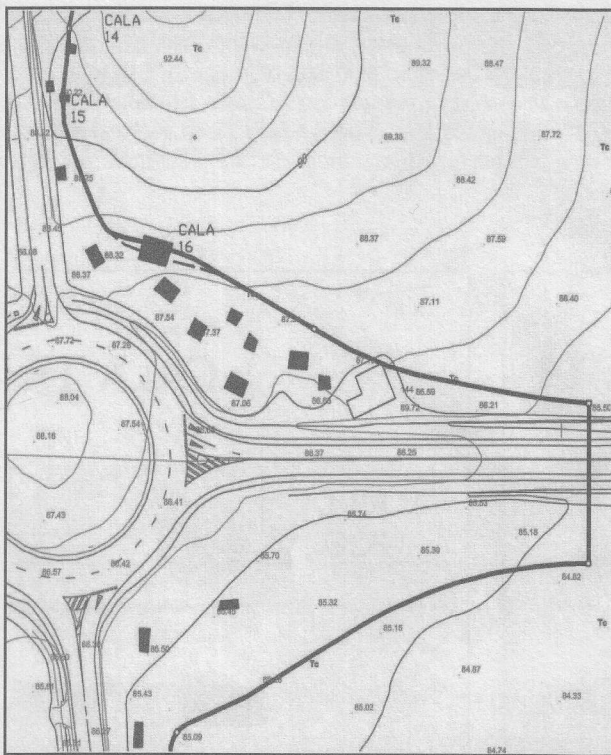

Figura 4. Situació de les cales arqueològiques al turó d'en Boletó.

El jaciment s'ubica dins la zona rural, molt proper al nucli urbà, a la parcel·la número 3 i al polígon número 1, amb una cota de nivell de 95 m, emmarcat dins les coordenades UTM: latitud = 4379500 i longitud = 507850. Tota aquesta àrea es troba al lateral esquerre de l'actual sortida sud del centre urbà, pel carrer de Sant Martí, en direcció a Porreres, just a sobre d'un petit turó amb un gran pendent, d'orientació meridional. Aquesta àrea és coneguda amb el topònim «Terra Bona de Sant Martí». Se situen molt a prop del jaciment les restes d'un pou d'origen àrab (pou Viguet), que donen inici a la trama urbana del nucli. (figura 4).

Aquest jaciment arqueològic té un grau de protecció A i, encara que en l'actualitat no s'hi trobin estructures visibles, a causa de les activitats agrícoles que es desenvolupen amb el cultiu de secà, s'hi documenta una gran clapa ceràmica, de summa importància, amb restes de materials culturals que van des d'època talaiòtica fins a la darrera fase de dominació romana de l'illa.

L'espai geogràfic que comprèn, la protecció del qual s'establí el 1998, correspon a uns 40.115 m². La major part és situada al turó, al pendent meridional, encara que una part se situa al sud de la carretera actual, sempre seguint la delimitació que aportaven la troballa de restes ceràmiques i el mur de marjada al lateral nord-oest, que assolía entre uns 3 i 4 m d'alçària i que delimitava dràsticament el jaciment per aquest flanc.

Excavació

Durant una gran part de la segona meitat del 2005 i en successives temporades l'any 2006, s'han anat fent les intervencions arqueològiques proposades en el projecte general d'actuacions previstes en les obres de desdoblament de la carretera.

Aquestes accions s'han centrat en un conjunt de cales o sondatges (14) i rases (14), amb què s'ha anat examinant tota l'àrea protegida que estaria afectada per les obres de la construcció de l'accés aeri al poble de Vilafranca (figura 5).

Al lateral nord es varen fer deu cales exemptes, amb unes mides que oscil·laven entre els 9 m² i els 30 m². No s'hi pogué registrar cap estructura ni estrat d'ocupació humana, encara que les unitats estratigràfiques eren reblertes de materials ceràmics.

⁷ C. Veny (1982), La necrópolis protohistòrica de Cales Coves, Menorca, Madrid, CSIC (Biblioteca Praehistorica Hispanica; 20).

⁸ M. Fernández-Miranda (1978), p. 274-275.

Juntament amb aquestes cales, s'obriren unes catorze rases, aprofitant que es feia una rasa contínua que delimitava l'espai ocupat per les obres i el que quedaria exempt d'activitats. Gràcies a aquestes rases, es localitzaren en tres punts diferents de l'àrea septentrional del jaciment les restes de tres possibles estructures, que s'expliquen amb més detall en el punt següent, com és el cas dels fonaments d'una estructura amb una ocupació (clarament visible) d'estrats amb cendres, una llar de foc (o fogar) i una altra gran acumulació lítica que ens insinua un possible mur arronyonat, acompanyat d'un conjunt de retallades a la superfície, de diversa funcionalitat.

En el moment de trobar aquestes restes s'executà una segona fase, en què s'amplià l'àrea excavada d'aquestes rases, fèrtils en restes constructives, i es començà a estudiar.

Estructures

Com ja s'ha indicat abans, les restes d'estructures que s'han pogut localitzar en aquest jaciment, és gràcies que es realitzà d'una rasa contínua per instal·lar els cables de telefonia. Aquesta rasa s'utilitzà com a mitjà per fer un conjunt de rases arqueològiques seguint el traçat del futur cablatge, i és en aquests trams on descobrim les diverses restes d'estructures que s'han estudiat.

Cala 14 (figura 5)

La troballa inaugural es produí a la primera rasa, ja que s'hi localitzà una gran acumulació lítica, fet que possibilità que s'ampliàs l'espai excavat, mitjançant la realització del sondatge 14, en què es trobaren les possibles restes de la fonamentació d'una estructura acabada en cantonada. Es poden diferenciar, clarament, l'interior de l'exterior, a causa de les unitats estratigràfiques de cendres que cobrien l'àmbit trobat. Aquesta estructura es caracteritza perquè és una possible fonamentació, excavada en l'argila blanca, que serveix d'estrat primari o original, el qual trobaren els residents en aquest hàbitat (ja que en aquest estrat blanquinós no es localitza cap tipus de resta material).

Malgrat la gran quantitat de material lític escampat per tota la superfície, que en complica la comprensió, es facilita l'observació de l'estructura gràcies al fet que es troba excavada en aquest estrat argilós blanc. Així, s'ha pogut documentar una fonamentació superior (localitzada al nord de la cala), que té una orientació lleugerament SE-NO, amb una extensió d'uns 2 m, aproximadament, i una amplada d'1 m, encara que es podria allargar cap a la rasa de telefonia. En canvi, la inferior, orientada N-S, té una mica d'inclinació envers el SE, i inclou un espai amb unes mides d'1 m de llarg fins que s'uneix a l'altre fonament i uns 75 cm d'ample. D'aquesta manera, construeix una àrea interior d'1 m² aproximat, que es trobà totalment cobert per restes ceràmiques i per un estrat de cendres.

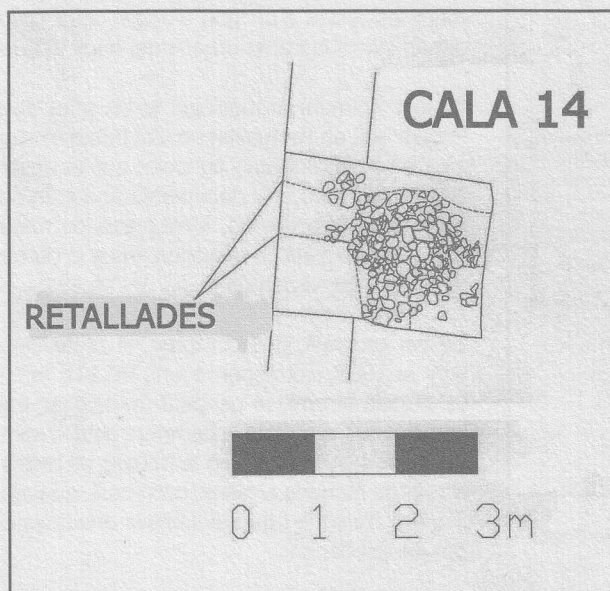

Figura 5. Planimetria de la cala 14.

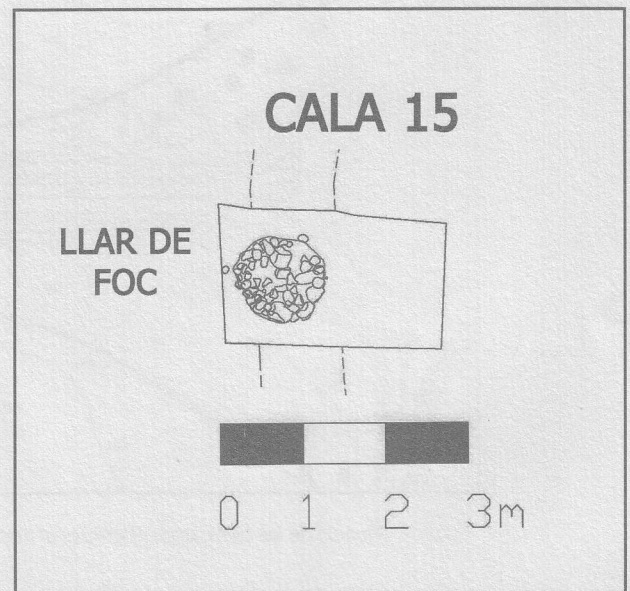

Figura 6. Planimetria de la cala 15

Cala 15 (figura 6)

Dins aquesta cala, de 3 x 2 m aproximadament, es descobriren les restes d'una llar, excavada a l'estrat inferior d'argila blanquinosa, que es localitza a 1,5 m de profunditat del nivell actual del terra. Es caracteritza perquè és una llar circular, amb un diàmetre exterior d'1 m, envoltat de material lític disposat al voltant, i un diàmetre inferior de l'àrea excavada en l'argila d'uns 75 cm aproximats i una profunditat similar, xifres que ens aporten un perímetre proper als 3,5 m. Tota aquesta estructura es localitzà totalment reblerta per una capa amb una barreja de terra i de materials cendrosos.

Dins l'estructura destaca la filera de pedres que divideix el cercle en dos i que no s'ha pogut documentar si es produí a causa de l'abandonament de l'ús d'aquesta estructura o si es va fer amb algun tipus d'intencionalitat.

Cala 16 (figura 17)

És en aquesta cala, d'uns 48 m² de superfície, on s'ha trobat la major diversitat d'estructures. S'hi poden separar clarament dos conjunts: una possible estructura constructiva i un probable abocador. La primera característica d'aquest sondatge és que es localitzen diverses retallades a la unitat estratigràfica, composta per una argila blanquinosa, que converteixen aquest estrat en una zona possiblement escalonada. És just a sobre o afectant-la que se situaran les estructures descobertes.

La primera que es trobà fou una àrea d'ensorraments de 7,32 m², on es pot diferenciar un mur en forma arronyonada d'uns 5 m. Ara bé, no ha estat excavat, ja que en trobar-se, el cos tècnic de les obres decidí passar el cablatge per una altra ubicació, que no representàs destruir aquest element. La segona estructura dou un conjunt de retallades circulars, similars a sitges, que podrien pertànyer a un ús contemporani de l'estructura anterior o com a cavitats per a la sembra posterior d'arbres o ceps. La darrera estructura, i la més important en aportació de documentació material per a l'estudi arqueològic del jaciment, és la retallada irregular, però amb una tipologia globular en el perfil. Es localitza al sector oest de la cala i afecta plenament l'estrat inferior d'argila blanca. De l'àrea que se n'ha excavat es poden deduir unes mides d'uns 3 x 1,5 m, amb una profunditat mitjana d'uns 2 m aproximadament, totalment reblerta en el moment que s'excavà.

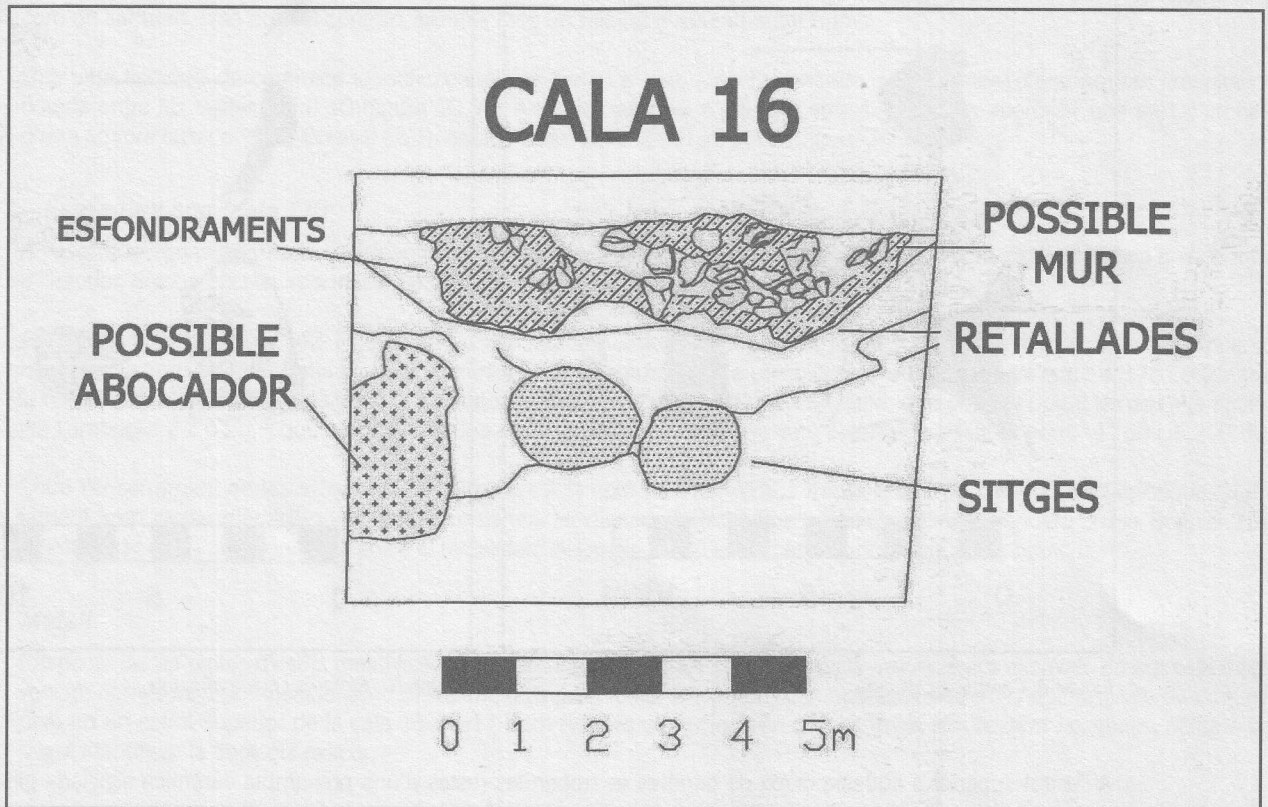

Figura 7. Planimetria de la cala 16.

Materials

La característica general de tots els materials trobats i recuperats en aquesta intervenció arqueològica és la gran fragmentació. És motivada en gran manera per les accions relacionades amb l'activitat agrícola que s'ha duit a terme en aquests terrenys fins a l'actualitat i encara és augmentada per la poca profunditat dels estrats fèrtils arqueològicament.

Malgrat aquesta circumstància, típica en la majoria de jaciments on es fa aquest tipus d'activitats econòmiques, hem de destacar la gran quantitat de material que s'ha pogut recuperar en el possible femer que es trobà en la cala 16, que encara es troba en procés d'estudi.

De totes les restes, en volem destacar algunes que marquen cronològicament de manera característica l'ús d'aquest jaciment catalogat.

Ceràmica

Dins la gran quantitat de materials ceràmics podem destacar les restes d'àmfores púniques i romanes, diversos tipus de terres sigil·lades, ceràmica comuna i de cuina, i una gran quantitat de ceràmica talaiòtica, que ens indiquen la localització d'un jaciment talaiòtic, però amb una possible ocupació fins una època tardana de l'Imperi romà o, fins i tot, posterior.

Per possibilitar la descripció de les restes ceràmiques es presentaran enquadrades en la localització i en les estructures on es trobaren.

– Estructura nord (cala 16)

En aquesta estructura es poden separar dos estrats diferents, que ens han aportat tipologies ceràmiques de cronologies allunyades.

Dins la capa de cendres que cobrien les presumptes restes de fonamentació d'una estructura s'ha localitzat una gran quantitat de ceràmiques talaiòtiques, però no s'ha descobert cap tipus de ceràmica d'importació, si bé aquests materials encara es troben en estudi. Dins les identificades destaca la vora lleugerament exvasada d'una àmfora pitoide corresponent a la tipologia 9 c de Fernández-Miranda (1978) o a l'1 de Pons Homar. Normalment és una àmfora que es pot localitzar en qualsevol dels períodes talaiòtics que distingeixen els especialistes (figura 8).

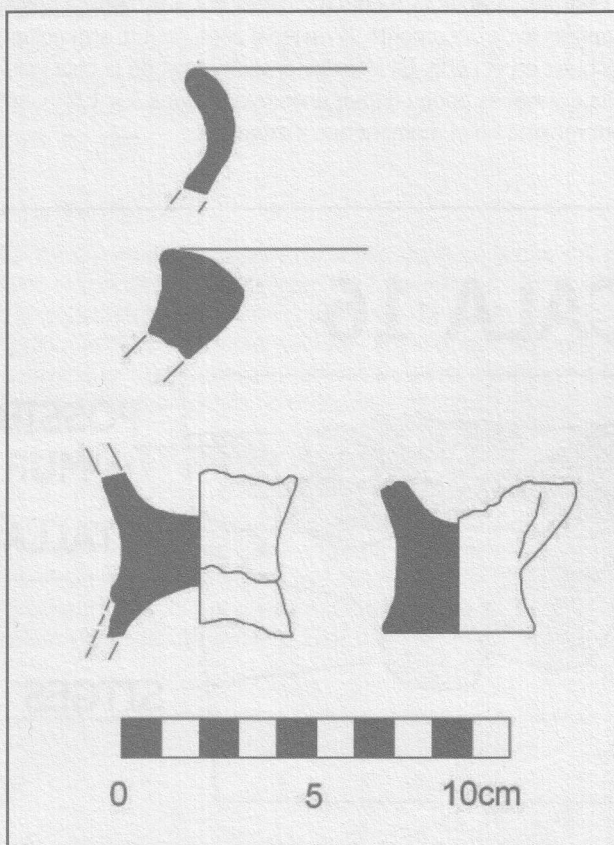

Figura 9. Ceràmica sigil·lada.

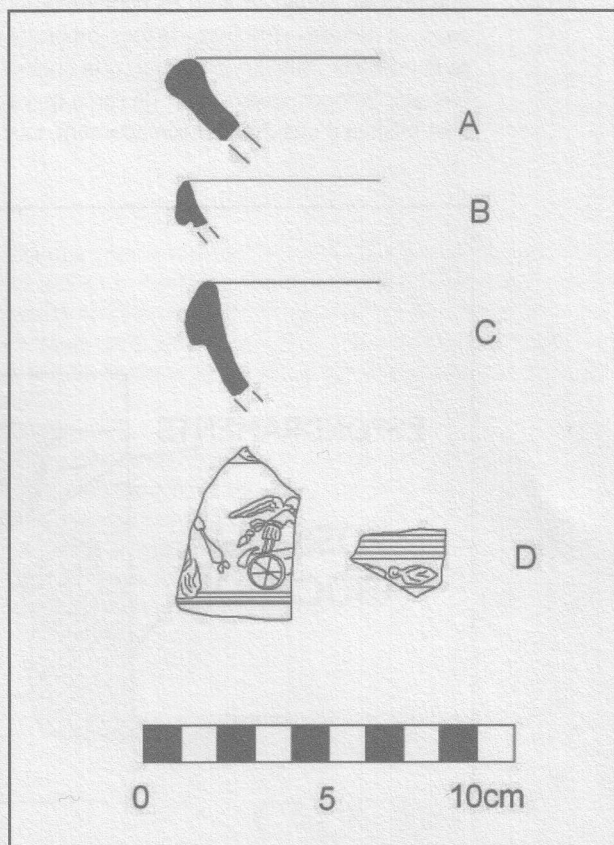

Figura 10. Àmfores i cuina africana

A l'estrat superior a aquesta clapa de cendres es troben les restes d'una presumpta ceràmica sigil·lada gàl·lica, amb una decoració de motlle, en què es poden observar, dins un plafó rectangular, la figura d'un genet alat sobre un carro i la resta d'una figura femenina, emmarcats superiorment per un cordill de palmetes i per tres franges horitzontals. Aquesta decoració, o molt similar, ja apareix en formes de sigil·lada itàlica llisa (Magd. 57, 11),⁹ i es pot fer una breu i hipotètica interpretació d'aquestes figures: la figura femenina s'assimilaria a una possible Victòria o Fortuna i la figura masculina, al déu Heli o un possible jove alat Fòsfor, ja que aquestes dues darreres figures són representades des de la iconografia grega com joves en quadrigues i amb ales (figura 9, D).

Deixant de costat el tema iconogràfic, podem circumscriure aquesta ceràmica sigil·lada en el marc cronològic comprès entre el segle I i el començament del II dC, que correspon al període de decadència (80-120 dC) de la ceràmica sigil·lada sud-gàl·lica, que es caracteritza per una decoració, dins plafons rectangulars, amb personatges o escenes eròtiques.¹⁰

En canvi, a la UE 162 s'han pogut identificar dues vores de sigil·lades clares, exactament la tipologia de sigil·lada clara D, en les formes 87 i 103. Això ens indica una ocupació del jaciment, encara que no es pugui identificar que l'estructura o llar s'utilitzàs en aquell moment, durant els segles V-VII dC (figura 9, B-C).

– Llar (cala 15)

En aquesta llar excavada al terra de l'ocupació s'ha trobat una gran quantitat de materials fragmentats, barrejats amb una gran capa de rebliment. Malgrat aquest farciment, en el moment d'excavació s'identificà una diferència entre els estrats de rebliment superiors, que ens mostren diverses ceràmiques d'importació juntament amb les pròpies de la cultura talaiòtica, i els estrats inferiors, on prevalen les restes de ceràmica talaiòtica feta a mà.

⁹ M. Beltran (1990), p. 84.

¹⁰ M. Py (dir.) (1993), *Dicocer: Dictionnaire des céramiques antiques (VIeme s. av. n. è.-VIIeme s. de n. è.) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan), Lattes, L'Aralo (Lattara: 6).*

– Possible abocador (cala 16)

Aquest context és el més prolífer de tot el jaciment a aportar-nos material cultural, ja que té una potència de gairebé 1,75 m, aproximadament. S'hi han identificat diverses de les peces més singulars del jaciment.

Les més vistoses són les dues copes de factura talaiòtica fetes a mà, a pesar que no es troben íntegres, sinó únicament les bases i una part del peu cada una. La primera és una copa troncocònica, amb la base plana i amb una ansa arrencada. Es pot identificar amb la forma 3 (a/b) de Fernández-Miranda¹¹ o amb el tipus VI (c/d) de Pons Homar.¹² La segona és una altra copa troncocònica, amb el peu aixecat, amb motllura cap a l'exterior, que forma una base còncava i un fons lleugerament còncau; s'adscriu a les formes 3 (d/e) o VI (a/b) dels autors anteriors (figura 8).

Aquesta tipologia de recipients en forma de copes, segons aquests dos autors esmentats, són la forma més característica de les necròpolis i poblats de la fase «talaiòtica II» (Fernández-Miranda, 1978) o «posttalaiòtica».¹³ Aquesta tipologia es pot emmarcar en un enquadrament cronològic que arrenca al segle VI aC i que té com a exemples més antics els de Can Jordi i Son Forners, encara que no serà fins al segle III aC que se'n produirà el gran desenvolupament.¹⁴ Una de les característiques peculiars d'aquesta tipologia ceràmica és la vora crestada que presenten les que s'han trobat en llocs d'enterraments o santuaris, i la vora llisa en la majoria dels jaciments. Per tant, podem oferir una hipòtesi de reconstrucció de les dues copes amb les vores llises, ja que les estructures trobades no ens ofereixen una base científica certa per identificar aquest jaciment com un santuari, sinó que, al contrari, sembla més un hàbitat o assentament humà.

Una altra tipologia de ceràmica identificada són la boca i el coll, amb l'arrencada de les anses, d'una àmfora grecoitàlica datada entre els segles III i II aC (figura 10, A). A l'estrat superior d'aquest context, també va aparèixer una part d'un llavi d'una àmfora tarraconense Dressel (2/4), datada entre els segles I aC i I dC (figura 10, C).

– Estructura sud (cala 16)

A pesar que aquesta estructura únicament s'excavà fins que se'n pogué reconèixer un poc la traça, però sense endinsar-se a l'interior, ens ha aportat informació bastant valuosa per contextualitzar el jaciment.

Als estrats superiors (UE 142-143) s'han documentat ceràmiques del segle II-III dC, com és: una vora de cuina africana, identificada amb la forma Ostia III, 267¹⁵ (figura 10, D), que correspon a una olla amb una cronologia entre el 175 i el 250 de la nostra era. A prop d'aquesta troballa aparegué una porció d'un llavi d'una TSA clara, que pertany possiblement a la tipologia Lamboglia 2 c o 2b,¹⁶ que correspon a una copa hemisfèrica amb una vora acanalada i datada entre el 150 i el 200 dC.

Entre l'ensorrament de les estructures localitzades a la cala 16 s'han pogut trobar restes de ceràmiques talaiòtiques, juntament amb restes d'àmfores púniques i romanes. Hi destaca la troballa d'una boca gairebé sencera d'una Dressel 1/A, emmarcada dins l'arc cronològic entre el tercer terç del segle II aC i el primer terç del segle I aC (figura 10, B).

Metall

Respecte de les restes d'estrís metàl·lics que hagin pogut aparèixer en els contextos arqueològics excavats en aquesta intervenció, només se'n pot mencionar la desaparició gairebé total. Únicament han aparegut les restes d'una sivella de cinturó, però en un estrat superior de la cala 15 (llar) i, com que les condicions en què es trobà són bastant negatives, no se n'ha pogut identificar la tipologia exacta.

Restes de fauna

Dins aquesta intervenció arqueològica s'ha descobert una ingent quantitat de restes de fauna, especialment en relació amb el possible femer. Entre aquestes, destaquen restes d'ovicaprins i algunes de bòvids, però, com que es troben en procés d'estudi, no es pot aportar cap informació més concreta.

Conclusió

Arribats a aquest punt podem acabar aquest article amb unes breus puntualitzacions sobre tot el que s'ha exposat.

El primer tret o detall que s'ha de destacar és la gran quantitat d'elements patrimonials que es troba a prop de les vies de trànsit actuals i que, per aquesta mateixa localització, és propensa a patir algun tipus d'actuació.

El segon és la falta d'actualització de les cartes arqueològiques i dels catàlegs municipals, ja que en alguns es donen elements per desapareguts erròniament o la informació que contenen no concorda amb la realitat.

¹¹ M. Fernández-Miranda (1978), p. 253-254.

¹² G. Pons Homar (1991), p. 25

¹³ P. Gasull, V. Lull i M.E. Sanahuja Yll (1984), Son Fornés I: La fase talaiòtica. ensayo de reconstrucción socio-económica de una comunidad prehistórica de la isla de Mallorca, Oxford, British Archaeological Reports (Internacional Series; 209).

¹⁴ G. Pons Homar (1991), p. 20.

¹⁵ J.W. Hayes (1972), Late Roman Pottery, London, British School at Rome.

¹⁶ M. Beltran (1990), p.142.

L'anotació següent es refereix al fet que, gràcies a aquestes obres públiques, es poden aportar algunes dades sobre jaciments que, en altre cas, no s'estudiarien ni entrarien en programes de recerca. Malgrat això, sofreixen un dany important, que afecta tant la majoria de les restes que es troben com la quantitat del territori de protecció que s'acaba utilitzant en aquest tipus d'execucions. Però, encara que en aquesta obra s'han donat aquestes circumstàncies, podem manifestar que, a causa d'aquests treballs públics, s'ha pogut ampliar la documentació existent sobre tres jaciments de la cultura talaiòtica, si bé amb una funcionalitat diferent entre si.

Es destaca la troballa d'una cova (Pou de sa Cova) donada per desapareguda, on s'ha pogut comprovar l'existència d'una altra sala inferior. Això ha propiciat que s'hagi trobat un estrat, regirat, d'ús funerari, no obstant els indicis estratigràfics indiquin la dispersió des de la sala superior. Gràcies als materials recuperats, es data aproximadament entre els segles IV i II aC, en plena fase «talaiòtic II», «talaiòtic tardà» o «posttalaiòtic».

L'altre jaciment que cal destacar és situat al municipi de Vilafranca de Bonany, just a les terres del turó d'en Boleto, on, coincidint amb les restes de la majoria de jaciments analitzats, s'ha documentat una ocupació plenament talaiòtica, amb una amortització dels terrenys fins al final de l'Imperi romà. Es pot extreure una hipòtesi de datació que inclouria una ocupació des del segle VI aC fins a la dominació bizantina (\pm VII dC).

Per acabar, no puc deixar d'esmentar que, si les actuacions arqueològiques en les obres públiques són de summa importància, encara ho és més poder finalitzar-les de manera idònia. N'és un exemple clar la troballa de la cova talaiòtica del Pou de sa Cova, on possiblement quedaran molts interrogants sense aclarir.

BIBLIOGRAFIA

- ARAMBURU-ZAVALA, J.** (1998). *El patrón de asentamiento de la cultura talayótica de Mallorca*. Palma: El Tall.
- ARRIBAS, A.** (ed.) (1983). *Pollentia: Estudio de los materiales, 1. Sa Portella: excavaciones 1957-1963*. Palma: The William L. Bryant Foundation.
- BELTRAN, M.** (1990). *Guía de la cerámica romana*. Saragossa: Libros Pórtico.
- CALVO, M.; SALVÀ, B.** (1997). *El bronce final a les Balears: La transició cap a la cultura talaiòtica*. Palma: Associació per a la Revitalització dels Centres Antics (Quaderns Arca, 14).
- CALVO, M.** et al. (2000). *La cerámica prehistórica a mano: Una propuesta para su estudio*. Palma: El Tall.
- CAMPS, J.; VALLESPÍR, A.** (1998). *Excavacions a Santa Ponça, Mallorca: El turó de les Abelles*. Palma: Consell Insular de Mallorca (La Deixa, 1; Monografies de Patrimoni Històric).
- CERDÀ, D.** (1999). *El vi en l'Ager Pollentinus i el seu entorn*. Palma: Consell Insular de Mallorca (La Deixa, 3).
- COLOMINAS, J.** (1920). «L'edat del bronze a Mallorca: Les investigacions de l'Institut (1916-20)». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* [Barcelona], V, p. 563-569.
- (1920). «Coves romanes d'enterrament a Mallorca». *Anuari de l'Institut d'estudis Catalans* [Barcelona], VI, p. 728-732.
- COLL CONESA, J.** (1991). «Seriación cultural de los materiales del Coval d'en Pep Rave (Sóller, Mallorca). Elementos calcolíticos y talayóticos». *Trabajos de Prehistoria* [Madrid], 48, p.75-101.
- DELIBES, G.; FERNÁNDEZ-MIRANDA, M.** (1988). *Armas y utensilios de bronce en la Prehistoria de las Islas Baleares*. Valladolid: Universidad de Valladolid (Studia Archaeologica; 78).
- DA** (1983). *Symposium de Arqueología: Pollentia y la romanización de las Baleares*. Palma: Caixa d'Estalvis de Pollença.
- ENSEÑAT ENSEÑAT, C.** (1981). *Las cuevas sepulcrales mallorquinas de la Edad del Hierro*. Madrid: Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas - Subdirección General de Arqueología y Etnografía (Excavaciones Arqueológicas en España, 118).
- FERNÁNDEZ-MIRANDA, M.** (1978). *Secuencia cultural de la prehistoria de Mallorca*. Madrid: Instituto Español de Prehistoria (Biblioteca Praehistorica Hispana; 15).
- FERNÁNDEZ-MIRANDA, M.; WALDREN, W.** (1979). «Periodificación cultural y cronológica absoluta de la Prehistoria de Mallorca». *Trabajos de Prehistoria* [Madrid], 36, p. 349-378.
- GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA YLL, M.E.** (1984). *Son Fornés I: La fase talayótica. ensayo de reconstrucción socio-económica de una comunidad prehistórica de la isla de Mallorca*. Oxford: ArchaeoPress (British Archaeological Reports, Internacional Series; 209).
- (1984). «Estudio comparativo de los talayots n.º 1 y 2 de Son Fornés (Montuïri-Mallorca)». **A: WALDREN, W.H.** et al. *The Deya Conference of Prehistory*, vol. 4. Oxford: ArchaeoPress (British Archaeological Reports, Internacional Series; 229), p.1239-1258.
- (1984). «La habitación n.º 5 de Son Fornés (Montuïri-Mallorca): modelo de una vivienda talayótica». **A: WALDREN, W.H.** et al. *The Deya Conference of Prehistory*, vol. 4. Oxford: ArchaeoPress (British Archaeological Reports, Internacional Series; 229), p. 1259-1279.
- GUERRERO, V.M.** (1979). «El yacimiento funerario de Son Boronat (Calvià, Mallorca)». *BSAL* [Palma], 37, p.1-58.
- (1997). *Colonización púnica de Mallorca: La documentación arqueológica y el contexto histórico*. Palma: El Tall.
- (1999). *La cerámica protohistórica a torno de Mallorca (s. VI-I a.C.)*. Oxford: ArchaeoPress (British Archaeological Reports, Internacional Series; 770).
- HAYES, J.W.** (1972). *Late Roman Pottery*. London: British School at Rome.
- (1980). *A Supplement to Late Roman Pottery*. London: British School at Rome.
- LULL, V.; MICÓ, R.; RIHUETE, C.; RISCH, R.** (2001). *La Prehistòria de les Illes Balears i el jaciment arqueològic de Son Fornés (Montuïri, Mallorca)*. Montuïri: Fundació Son Fornés.
- MASCARÓ PASARIUS, J.** (1968). *Prehistoria de las Baleares*. Palma: [s. n.].

- ORFILA, M.** (1988). *La necrópolis de Sa Carrotja y la romanización del Sur de la isla de Mallorca*. Oxford: ArchaeoPress (British Archaeological Reports, Internacional Series; 397).
- PALOL, P.** de (coord.) (1988). *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs*. Ciutadella: Institut Menorquí d'Estudis.
- PERICOT, L.** (1975). *Las Islas Baleares en los tiempos prehistóricos*. Barcelona: Destino.
- PONS HOMAR, G.** (1991). *Les ceràmiques d'imitació al talaiòtic final*. Palma: Conselleria d'Educació, Cultura i Esports (Quaderns de Ca la Gran Cristiana; 10).
- (1999). *Anàlisi espacial del poblament al pretalaiòtic final i al talaiòtic I de Mallorca*. Palma: Consell Insular de Mallorca (La Deixa; 2).
- PY, M.** (dir.) (1993). *Dicocer: Dictionnaire des céramiques antiques (VIIème s. av. n. è.-VIIème s. de n. è.) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan)*. Lattes: L'Aralo (Lattara; 6).
- QUINTANA ABRAHAM, C.** (2000). *La ceràmica superficial d'importació del Puig de sa Morisca*. Mallorca: Ajuntament de Calvià.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G.** (1965). *Excavaciones en el conjunto talayótico de Son Oms (Palma de Mallorca)*. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (Excavaciones Arqueológicas en España; 35).
- (1979). *La cultura talayótica en Mallorca*. Palma: Cort.
- (1983). *El poblado talayótico de Hospitalet Vell (Manacor)*. Palma: [s. n.].
- (coord.) (1992). *La prehistòria de les illes de la Mediterrània occidental: X Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma: Museu de Mallorca.
- VENY, C.** (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*. Madrid: CSIC (Biblioteca Praehistorica Hispanica; 9).
- (1982). *La necrópolis protohistórica de Cales Coves, Menorca*. Madrid: CSIC (Biblioteca Praehistorica Hispanica; 20).
- WALDREN, W.H.** (1982). *Balearic Prehistoric Ecology and Culture: The Excavations and Study of Certain Caves, Rock Shelters and Settlements*. Oxford: ArchaeoPress (British Archaeological Reports, Internacional Series, 149).
- (1998). *The Beaker Culture of the Balearic Islands: An Inventory of Evidence from Caves, Rock Shelters, Settlements and Ritual Sites*. Oxford: ArchaeoPress (British Archaeological Reports, Internacional Series; 709 - Western Mediterranean Series; 1).